

Ortaçağ Batı Tıbbında İskolastik Akımlar ve Hyppocrates'in Gerçek Kişiliği Üzerinde Düşünceler

SCHOLASTIC TRENDS IN WESTREN MEDICINE AT MIDDLE AGES AND THOUGHTS ABOUT THE REAL CHARACTER OF HYPOCRATES

Dr. İsmail Ş. KAYABALI, Dr. Sezai YILMAZ, Dr. Betül BOZKURT

Rum tıbbı, tümüyle kendine özgü bir yola girmeden önce, eski Doğu ve Mısır'ın bilgi hazinesini asimile etmiştir. Sonrakilerin bir şükran borcu olarak, "Tıbbın Babası" adını verdikleri Hyppocrates, Yunanistan'da kuvvetli bir bilimsel zincirin başlangıcı değil, yalnızca halkalarından biri olmuştur. Onu bugünkü ününe ulaştıran, zaten o çağ hekimlerinin, sahip oldukları tıp bilgilerine yenilikler getirmesi veya deneyimler kazandırması değildir. Sonradan onun adına İskenderiye'de "Hyppocrates Yazıları" olarak yayınlanan kitapta bulunanlar, eskiden beri herkesin bildiği klasik bilgilerdir. Esas olarak, hekimlere hastalar ve hastalıklar karşısında ne yolda davranmaları gerektiği konusunda öğrettikleri, Hyppocrates'a bu şerefi kazandırmıştır (1,2). Fakat Hyppocrates başka bir bakımdan da ebedî bir örnek olmuştur. Tüm tıp tarihi boyunca sürüp giden ve İSKOLASTİK ÇAĞ'da en büyük şiddetini kazanmış olan bu kavga, Knidos'taki Asklepion Okulu ile başında Hyppocrates'in bulunduğu Kos Okulu arasındaydı. Hyppocrates, matematik ilimler için faydalı olan, fakat tıp gibi deneye dayanmayan Rum karakterinin tehlikelerini önceden sezmişti. Peşin metafizik yargıların, teorilerin, kurguların, deneylerle elde edilen tasarımı bambaşka kılıklara sokması, yani önceden gerçek kabul edilen genel bir yargıdan tek tek olayları açıklamak gibi. Hyppocrates'e göre, Rum doğa felsefesi büyük bir tehlikeydi. Buna karşılık Rum hekimleri de onlarla birlikte aynı yolda gitmekteydiler. Hyppocrates için, bir hekimin izlemesi gereken yol bu olmamalıydı. Hekim, amacına kurguların engelsiz, ağırlıksız uçuşlarıyla değil; denemelerin çetin yolu, yani hasta başındaki gözlemler ve karşılaştırmalarla ulaşabilirdi. Hekime yol gösterecek olan, yalnız metafizik yönden tasarlanmış hastalık tipleri ve

hastalıkların gelişmeleriyle ilgili rijid şemalar değil, ayrı ayrı hastalarla, bunlardan herbirinin çevreleriyle ayrı ayrı ilişkileri olmalıydı (2).

Fakat herşeye rağmen Hyppocrates de Empodokles'in "Dört element teorisi" ni benimsemiştir. Bu görüşe göre, her sağlıklı kişinin organizmasında karışık halde dört element (dört çeşit sıvı) vardır. Bunlar kan, balgam, sarı safra ve kara safra (aşk) dır; hepsinin özellikleri birbirinden farklıdır ve kişiye göre ayrı ayrı oranlarda birleşmişlerdir. Hastalıklar, bu dört elemanın ahenkli karışma oranlarının bozulması yüzünden ortaya çıkar. Kısa bir süre sonra teoriler, uygulamaları boğdu ve tıp bu dört elementin getirip yığıldığı dogmalar içinde donup kaldı. Büyük düşünürlerin, önce Platon, sonra da, tümüyle Aristo'nun yüzünden tümdengelim (Déduction) metodu, klinik gözlemlerin hepsinin ortadan kalkmasına sebep oldu. Bu değişiklik tıbbı zatif (!) bir görünüş veriyse de 1500 yıl süre ile ÇIKMAZ SOKAKLAR'a soktu. Tam matematikî bir mantıklı ve adeta geometrik bir yöntem uygulayarak Rum tıbbını, kendi içine kapanık bir yapı haline getirmek, eskiden beri süregelen görüşünden ayrılmamak ve bunu, gerekiyorsa mantık oyunları ile zorlamak Calinos'un marifeti oldu (M.S. 130-201). İlk çağ tıbbını sağlam klinik gözlemlerin sağlam temeli yerine, metafizik teorilerin dengesiz ayaklarına dayayan Calinos gibi bir üstadın etkisinde kalanlar, ilk çağ tıbbını nasıl anlayabilirlerdi? İnsanlar 1500 yıl süreyle diyalektik ispatlamalar alanındaki bu büyük mimarın önünde saygıyla eğilmekle yetindiler (2).

O çağda, Hristiyan Dünyası'nda hiçbir öğretim kurumu yoktur ki, oradaki tüm ilim adamları yenilikleri kıskanmasın, yeniliklere saldırmasın, saldırmak zorunda bırakılmasın. Hiçbir kitap yoktur ki, müslüman kaynaklarına dayanmasın,

onlardan fikir almasın ve Türk-İslâm Tıbbı etkisinden faydalanmasın. En çok incelenen kitaplar İbn-i Sina, Ebul-Kasım, El-Razî, Averreos (İbn-i Rüşd) ve Isaac Judeaus idi (3,4).

Bir zamanlar Müslümanlar eski Rum eserlerini tek kaynak olarak kabul ederlermiş. Rum tıbbında, her türlü kişisel yaratıcılık, daha başlangıçta, kilisenin kendi elemanları üzerinde kurduğu ve onları alıstırdığı düşünce disiplini (aristokrasisi) karşısında zorunlu olarak sönüp gidiyordu. Çünkü burada eğitim ve öğretim özgür, direkt olarak hayatın içinden yetişen Müslüman hekimlerin aksine papaz sınıfının elindeydi ve kilisenin sert (hoşgörüsüz) denetimi altında yürütülüyordu. Bu yüzden de dogmalara körü körüne boyun eğmek, kilisenin her söylediğine inanmak, bunları asla tartışmamak ve eleştirmemek, Hristiyanlar'ın ikinci tabiatları haline gelmişti. Prensipten aklın insanı amaca ulaştıracağı kabul ediliyordu. Zaten "İskolastik Tababet", papaz tarikatlarına ait sarayların küf kokan soğuk havasından başka nerelerde yetişebilirdi? (5).

Bir Langobard hukukçusunun oğlu olan Albano'lu Pietro, önce diyalektiğin çekimine Bologna'lı "Tadeo Aderotti" den fazla kapıldı. Aderotti, "Sabit Dogma" ya ileri derecede geleneksel bir biçimde hukukî not ve açıklama metodunu uygulamış, İbn Sina ve El-Razî'den yaptığı şerhleriyle kurduğu okul tarafından 17. yüzyılın ortalarına kadar saygınlığını korumuştur. Pietro ve okulu, sadece saf mantık üzerine çalışıyor, tıpta denemeyi bir yana itiyorlardı. Mantık ve stil bakımından İbn Sina'nın "Kanun"u gibi parlak eserlerin, diyalektik modasına bu kadar çok uydurulmak istenmesinin hataları, Hristiyan Tıbbını iskolastik çıkmaza sürükledi (6). İslam Tıp ilminin sonunda insanı iskolastik metodları kullanmaya götüreceğini ileri sürmek doğru değildir. Salerno Tıp Fakültesi bunu gerçekçiliği, şaşmaz ve özentilere (modalara) kapılmaz gerçek hekimlik eğitim ve öğretimi ile göstermiştir. İnançla ilgili problemlerde o kadar hoşgörülü olan Montméliier Tıp Fakültesi de, boyuna yön ve biçim değiştiren fikirler arasında asla peşin (kolay, zahmetsiz) hükümlere aldırmayarak denemelere dayanılması yolundan ayrılmaması ve müslüman etkisinin başlangıçtan beri İskolastisizm'den kendini korumasıyla bunu göstermiştir. Bu tıp fakültesi, Batı'da Müslüman Üniversitesi-

telerine benzemeye çalışan ilk kurumlardan biridir.

İlmin iskolastik çıkmazlara sapmadan da gelişebileceğini, hep kendi seçtiği yolda giden, İspanya'da tanınmış Batı Got ailelerinden birine mensup "Arnold Von Villaneuva" (1235-1311), Montpéllier okulunun yolundan ayrılmayıp iskolastik akımlara kapılmadığını ispat etti. Daha sonraları Miguel Servada da, pekçok Hristiyan doktorun gözlerini kamaştıran iskolastiklerin parlak yıldızına değer vermedi. O, Ali İbn Abbas ve İbn Zuhr'dan önce adım adım hükme varıcılığı ve kendi deneyimlerinin sonuçlarına dayanması ile tanınan El-Razî'nin güçlü, güvenilir, üstün fikirliliğini ve denemeciliğini tercih etmiştir.

İslam tıbbının, kilise hekimliğinin içine düştüğü iskolastik zihniyetten sorumlu olmadığını, ancak cerrahi ispatlamıştır. Cerrahlık önceleri şerefsiz, pis, hemen hemen cellatlıkla aynı düzeyde kabul edilirken, bugünkü yerini ancak Türkler ve Müslümanlar sayesinde alabilmiştir. Daha 1163'te cerrahların Batı Tıp Fakültelerine kabul edilmeleri yasaklanmıştı. Fakat Müslüman hekimlerin etkisiyle cerrahlık saygın bir uzmanlık dalı oldu, hatta iskolastik fikir akımlarına kapılmayan, gerçekten pozitif başarılar sağlayabilen tek tıp dalı haline geldi (6).

Hristiyan dünyasında cerrahinin yükselmesi, Salerno'lu ve Longobord soyundan gelen Roger ile öğrencisi Roland, Borgogno'lu Hugo ve oğlu papaz Théodorich ile başlamıştır. Her ikisi de Longobord ailesinden olan Salyceto'lu Wilhelm ve ondan daha da üstün olan öğrencisi Lafranco'dan sonra durum çok değişti ve Fransız Guy de Chauliac ile sona erdi. Olayın ilginç yanı, cerrahinin o çağa kadar bu eşi görülmedik gelişmesinin öncelikle Bağdat Sultanlığı'nda İbn Sina, daha sonrada İspanya Emevî Halifeliği'nde Ebul-Kasım sayesinde meydana gelişidir. Çünkü Hristiyan cerrahisi, ancak İbn Sina sayesinde anatomi ile kesin ilişki kurabilmiş, bu da geleceğin en büyük cerrahi buluşlarını hazırlamıştır (3,4).

Kilise dünyasının büyük hekimleri hasta başında tartışmayı biliyor ama bundan hiçbir faydalı sonuç çıkartılamıyordu. Eskilere hala TAPAN bu hekimler, hasta realitesinden henüz çok uzaktaydı. TIP, ALABİLDİĞİNE YUTTUGU,

FAKAT SİNDİREMEDİĞİ YABANCI BİLGİLERDEN HEP ZARAR GÖRMÜŞTÜ. Genç bir asistanın, bir uzmanın denetimi altında, lisansiyeler olarak hastaların başına belâ edilmeden önce edindiği tüm bilgi, kitap ve eski resimlerin kopyalarına dayanıyordu. İslâm tıbbında olduğu gibi hasta başında pratik yapmak ve klinik uygulama, daha henüz Avrupa Tıp Fakültelerine girmiş değildi. Üniversite ile hastane ilişkisi diye birşey henüz Hristiyan tıbbında bilinmiyordu. Hatta Haçlı Seferleri sonrası Müslümanların etkisi altında onlarınki gibi bakım kurumları isteyenlerin bu istekleri yerine getirilemedi. Ancak, 1500'de ilk kez Strasburg Hastanesi'ne bir hekim atanabildi. Yani, Bağdat'ta Emevî Halifesi El-Velid tarafından ilk Müslüman Hastanesi'nin kurulmasından tam "800 yıl" sonra 1517'de Leipzig'de, 1536'da Paris'te Hotel-Dieu'ye ilk hekimler (bunlar yalnız idarecilikle görevlendirilmişlerdir) daha yeni yeni atanıyorlardı.

16. yüzyılda Verona'lı bir hekim Pauda'da hasta başında uygulamalı klinik dersleri vermeye kalktı (kendisi uzun süre İbn Sina'nın eserlerini açıklamıştı) ve ortalık karıştı. İtalya'daki hemen hemen tüm tıp öğrencileri Pauda'ya koştu. Fakat, bu ve bunu izleyen benzeri girişimler sporadik kaldılar. Ancak 18. yüzyılda Leiden'li büyük klinikçi Herman Boerhaave, sistematik hasta başı pratiklerine başlamıştır. Bu yolla yüzyıllardan beri süregelen ıskallık ve sağlık kurallarıyla yapılan alaylar sona erdirildi (7).

Renaissance'ta Helenistik çalışmalarla Rum kitaplarının asıllarının tanınmasıyla artık Müslüman ilim akımının giderek son bulacağı öngörülmüştü. Fakat hiç de öyle olmadı; çünkü deneysel ilim dallarında Rumlardan gelen sonuçlar hiçbir işe yaramayacak kadar az, eksik ve düzensizdi. Rumca orjinalleri okumadan bunlardan faydalanmaya imkan yoktu. Bundan başka İslâm klasiklerini yeniden ve daha özenle çevirmek gere-

kiyordu. Örneğin bu dönemde Kanun, hem Şam, hem de İtalya'da iki defa çevrilmiştir (4).

Her çağ, bulduğu ilmi mirastan faydalanır. Eğer bu miras, yaratıcı ellere düşerse bunlar aldıklarına ayrı bir şekil verir, kendi yasalarına göre değiştirirler. Thales, Mısırlıların geometri kurallarında evrensel teoremleri bulmuştur. Bunlar her alanda, kendi yaradılışları gereği özelden genele, gerçekler dünyasındaki değerlerin tozlu yollarından, arı idea'nın karşılıklı tasarımlarına yükselmişlerdir. Bu görüşün özelliği, eşsiz başarısı, tam ve mükemmel oluşu da işte bundandır. Tüm bunlar Mısır, Babil ve Rum kültürlerinden her biri, kendi başına birer bütündür; İslâm'ın ve Hristiyan dünyasının kültürleri de böyledir ve tümü yaratıcılıklarının kendilerine özel, ilk bakışta ayırdedilebilen ifade özelliklerini taşırlar (8).

Eğer nesnelerin ve olayların özlerini, dahice bir sezile ve saygıyla bulmak, Rum düşüncesinin başta gelen belirtisiyse, eğer o, bu sırada deneylerin dikenli yollarında, yalmayak yürümekten kaçınıyorsa, ağır el emeklerini kim bir insan için ayıp sayıyor (elle çalışmayı aşağılık buluyor, küçümsüyorsa; Rumlar, yüzyıllardan beri, hatta şimdi de elle çalışmayı aşağılık kabul ederler) ve onları kölelerine bırakıyorsa ve dosdoğru, genel fikir ve yasaların Olympus'una yükseliyorsa, elbette bizler bunu muazzam bir iş ve ölümsüz bir başarı olarak değerlendirebiliriz (9).

Elbette Rumlarda, bazen gözlem ve sıradan (rutin) deneyler yapmışlardır; elbette Aristo da tek tek algıları incelemek zahmetine katlanmıştı. Ama bu, Rum ilminin yapısını değiştirememiştir. Rum tıbbi, fiziği, kimyası, zoolojisi, botanigi hep felsefi, böylece de tümüyle rum karakterinde kalmış, o karakteri korumuştur. Hellenizm, Batı'dan ve Doğu'dan apayrı yollar-
dan ilerlemiştir.

KAYNAKLAR

1. Larousse médicale, Larousse, Paris.
2. Roussell B, Sancar A: Batı felsefe tarihi, 3 cilt, 2. baskı, cilt: 1, Ankara.
3. Kayabali I: Ortaçağın ünlü İslam cerrahı Ebul-Kasım ve dünyanın ilk resimli cerrahi kitabı olan El-Tasrif üzerine. Ank. Ün. Tıp Fak. Mecm., 1987; 40: 245-254.
4. Kayabali I: Cerrah olarak İbn Sina. Ank. Ün. Tıp Fak. Mecm., 1988; 41: 681-690.
5. Kayabali I, Arslanoğlu C: Propagandanın Sosyo-Psikolojik Temelleri, 2. baskı, Pınar Yay., Ankara, 1987.
6. Campbell D: Arabian medicine and its influence to the middle age, 2 cilt, Londra, 1973.
7. Holander E: Anekdoten aus der mediz. Weltgeschichte, Stuttgart, 1953.
8. Sédillot LA: Matériaux pour servir à l'histoire comparée des sciences mathématiques chez les orientaux, Cilt: 1, Paris: 1845-1849.
9. Kayabali I: Batı kaynakları ışığında Yunan uygarlığı üzerinde düşünceler. Milli Eğit. ve Kült. Derg., 1983; 5: 20-38.